

op het regeren toeleggen. Tot 1650 waren zij naast hun politieke activiteiten werkzaam als ondernemer, zoals lakenreder of brouwer; na 1650 concentreerden zij zich geheel op het regeren, waarvan hun universitaire rechtenstudie getuigenis aflegt. Deze tendensen zijn echter overbekend. Wie snel zicht wil krijgen op het recente Leidse eliteonderzoek mag zich deze handzame samenvatting voor een breder publiek zeker niet laten ontgaan.

Guido de Bruin

M. Engels, *Haagse gasthuizen door de eeuwen heen. Het Sint Nicolaasgasthuis, het Sacramentsgasthuis en het Oude mannenhuis nader bekeken* (Den Haag: De Nieuwe Haagsche, [2004], 303 blz., €26,-, ISBN 90 77032 51 7).

Den Haag heeft door de eeuwen heen een aantal gasthuizen gekend. Zo'n huis diende zowel als ziekenhuis, verpleeghuis, opvanghuis en bejaardenhuis. In dit boek staan drie Haagse gasthuizen centraal. Hun geschiedenis wordt beschreven vanaf ± 1355 tot heden, dat wil zeggen 2004.

De auteur geeft in de inleiding een uitgebreide vraagstelling van wat zij met dit boek wil bereiken: 'Welke plaats [namen] de drie Haagse gasthuizen in in het geheel van de Nederlandse gasthuizen, op het gebied van de medische en de sociale zorg?' (14) Deze kernvraag wordt vervolgens in een veelvoud aan deelvragen opgesplitst. Het boek is verdeeld in drie delen. Elk deel begint met een algemene verhandeling over de situatie in Nederland en wordt gevolgd door een beschrijving van de Haagse situatie. Daarna komt een van de drie gasthuizen aan de orde. In deze recensie wordt alleen nader ingegaan op het Sint Nicolaasgasthuis, het oudste van de drie. Dit omdat het boek gezien de uitgebreide vraagstelling erg gedetailleerd is en om te voorkomen dat de recensie meer een uittreksel van het boek wordt dan een (korte) recensie.

Omdat de oprichtingsakte van het Sint Nicolaasgasthuis niet meer te vinden is, kan het oorspronkelijke doel niet exact worden herleid en daarom stelt de schrijfster, aangezien het bestuur omstreeks 1630 de doelgroep vrijwel beperkte tot verarmde dienaren van het Hof van Holland, dat 'het absoluut niet zeker [is] dat het Sint Nicolaasgasthuis aanvankelijk was opgericht voor verarmde dienaren van het Hof.' (36) In 1355-1356 werd een huis gekocht waar het gasthuis kon worden gevestigd. Het huis telde op dat moment slechts zes bedden. Het werd gefinancierd door onder andere belastingen en eeuwigdurende renten op huizen. Daarnaast had het gasthuis een eigen boerderij. De producten die de boerderij opleverde, dienden niet alleen voor het voeden van de zieken/armen. Zuivel en vee werden ook verkocht. Tevens had het gasthuis een flink aandeel in de productie van linnen en wol. En de goederen van zieken die overleden in het Sint Nicolaasgasthuis, kwamen óók in eigendom aan het gasthuis. Dit alles wil echter niet zeggen dat het gasthuis altijd over voldoende geld kon beschikken. In tijden van oorlog en economische malaise slonken de inkomsten, terwijl er juist vaker een beroep werd gedaan op zijn diensten. Overigens waren niet alleen zieken en armen welkom in het tehuis. Het gasthuis had ook een 'baaierd', waar passanten brood en melk kregen en een nacht konden verblijven.

Het gasthuis is regelmatig uitgebreid. Al rond 1400 moest het worden verbouwd en omstreeks 1488 kreeg het een eigen ziekenhuis. Aan het begin van de zestiende eeuw bood het plaats aan vijftig à zestig personen, inclusief personeel. Zieken werden overigens niet altijd in het gasthuis zelf verpleegd; zij werden regelmatig door particulieren thuis verzorgd. De kosten van de verzorging werden door het gasthuis betaald. Sommige zieken werden doorgestuurd naar gespecialiseerde gasthuizen buiten Den Haag.

Na de Reformatie kreeg het gasthuis een Nederduits gereformeerde signatuur. Aanvankelijk behield het zijn algemeen karakter, later zou dat veranderen. Het gasthuis ging zich meer toeleggen op de verzorging van armen, vanaf de zeventiende eeuw ging het steeds meer verarmde medewerkers van het Hof van Holland opvangen. Omstreeks 1630 bepaalde het bestuur zelfs dat zij voorrang zouden krijgen vóór alle andere gegadigden. In de Franse tijd raakte het gasthuis in de financiële problemen. Het bestuur besloot het aantal gasten te verminderen tot acht. Daarnaast werd onroerend goed verkocht. Er werd zelfs een fusie overwogen met het in 1773 opgerichte Oude Mannenhuis. De besprekingen mislukten omdat het Oude Mannenhuis volgens de stichtingsakte geen vrouwen mocht opnemen en vijf van de acht gasten van het Sint Nicolaasgasthuis waren vrouwen. In 1848 werd bepaald dat alleen vrouwelijke bewoners zouden worden toegelaten. In de loop van de twintigste eeuw nam het aantal bewoners af. Toen na de Tweede Wereldoorlog de overheid strenge eisen ging stellen aan verpleeghuizen (waaronder het gasthuis ook viel) en uiteindelijk het tekort aan woningen was opgeheven, kwam het einde van het Sint Nicolaasgasthuis in zicht. In 1964 sloot het zijn deuren.

De schrijfster is er goed in geslaagd zowel een algemeen overzicht van de gezondheidszorg in Nederland (en zijn voorlopers) te geven als van de specifieke situatie van de Haagse gasthuizen. Helaas gaat zij in de conclusie niet in op de plaats die deze gasthuizen hebben ingenomen in het geheel van de Nederlandse gasthuizen, terwijl dat juist de centrale vraagstelling van het boek is. De lezer zal dat zelf moeten bepalen.

M. A. de Winter

C. Schriks, *Het kopijrecht 16de tot 19de eeuw. Aanleiding tot en gevolgen van boekprivileges en boekhandelsusanties, kopijrecht, verordeningen, boekenwetten en rechtspraak in het privaat-publiek- en staatsdomein in de Nederlanden, met globale analoge ontwikkelingen in Frankrijk, Groot-Brittannië en het Heilig Roomse Rijk* (Dissertatie Leiden 2004, Meesters in de rechtsgeschiedenis I; Zutphen: Walburg pers, [S. l.]: Kluwer, 2004, 768 blz., €49,50, ISBN 90 5730 259 4).

De ondertitel van dit boek doet het al vermoeden: dit is een grondige, brede studie van Schriks, zelf uitgever van beroep, naar het fenomeen 'kopijrecht' zoals dat in de Republiek in de zestiende tot en met de negentiende eeuw bestond. Bij die ondertitel moet direct ook een kanttekening worden gemaakt. Er wordt daarin gesproken over 'de Nederlanden', maar in feite gaat dit boek vrijwel uitsluitend over de situatie in de Republiek. De specifiek Zuid-Nederlandse omstandigheden — met grotere censuur, en meer overheidsbemoediging in zaken van auteurs en uitgevers — blijven buiten beschouwing.

Over het kopijrecht in de Republiek valt in dit boek veel te leren, hoewel het tijd en moeite vergt om de opzet van de studie te doorgronden. Duidelijk is dat in de Republiek niet het 'auteursrecht' zoals we dat nu kennen, maar het 'kopijrecht' uitgangspunt was van wetten rond de reproductie van (letterkundige) teksten. Drukkers en boekverkopers hadden, in veel grotere mate dan auteurs, rechten over teksten, omdat zij de middelen en mogelijkheden tot reproductie in handen hadden. In feite ontstonden er in de periode waarover deze studie gaat pas rechten op een tekst als deze in druk verschenen was. Van de zestiende tot de negentiende eeuw was er voortdurend discussie over de regulering van dit proces. Wat kon als 'intellectueel eigendom' aangemerkt worden, wie was er eigenaar van dit eigendom, en hoe dienden overheid, drukker/boekhandelaren en auteurs hiermee om te gaan?